

„JONO IŠ SVISLOČĖS“ IR „GIESMĖS MUŽIKĖLIO“ VERTĖJO PROBLEMA

JUOZAS LEBIONKA

Prieš 145 metus Vilniuje pasirodė lenkų rašytojo J. Chodzko populiarūs apysakos „Jonas iš Svisločės“ lietuviškas vertimas¹. Nuo lenkiško originalo jis skyrėsi tuo, kad aiškiai buvo skiriamas liaudžiai. Apie tai jau galima spręsti iš abiejų leidimų pradžioje įdėtų skirtingų paveikslėlių: lenkiškoje knygoje pavaizduotas bajoras, raginąs savo luomo vaikus lankyti mokyklas, o lietuviškame leidime — lietuvis valstietis. Tuo tartum pabrėžta, jog ši knyga skiriama Lietuvos liaudžiai. Demokratinės lietuviško „Jono iš Svisločės“ tendencijas vertėjas taip pat išreiškė, pašalindamas iš knygos antraštės žodį „ponas“ ir paskelbdamas leidinio pradžioje šį išverstą lenkų poeto L. Osinskio ketureilį, propaguojantį gimtosios kalbos meilę:

*Ay Diewe! wys atiemey: aszaras rey k pilti,
Likay mums wieżliwiste ir Szirde su wilti;
Dielko kalbos prigimtos palikt nenorieje?
Kayp tay sałdu isztarti: teyp Tieway kalbieje.*

Šio posmo visai nėra J. Chodzko knygoje.

Vertimo gale pridėtame eilėraštyje „Giesmė muzikėlio“ meniškai atskleista baudžiavos laikais tarp dviejų pagrindinių visuomenės klasių — valstiečių ir dvarininkų — susidariusi bedugnė:

*Ponas tur auksa ant koju, ant pirsztu,
Asz be skatyka giwenu ir mirsztu.*

Liaudiniu šios lietuviškos knygos bruožu reikia laikyti dar ir tai, kad į ją vertėjas įterpė kreipimąsi į lietuvius pasauliečius inteligentus, raginantį juos rašyti valstiečių vaikams skirtas knygeles, parūpinti populiarių leidinių iš Lietuvos istorijos, taip pat sukurti dainų knygelę². Tokio raginimo lenkiškame originale irgi nėra.

¹ Jonas iš Swisloczes krominikas wędrowois lietuwiszku lieżuwiu iszgulditas kasztu yr storony par Jozapa Rupeyka, kanaunika Płocka, klebona Szaduwos, żenklinika s. Onos. Wilniuje pri bażniczys ś. Kazimiera 1823 metuosie.

² Ten pat..., p. 126.

Cenzūros komiteto dokumentuose* ir knygos tituliname puslapyje vertėju nurodytas J. Rupeika. Tai pažymėta ir lenkiškoje šio leidinio dedikacijoje Vilniaus universiteto globėjui A. Cartoriskui, užbaigtoje šiais žodžiais: „Kaip gilios pagarbos įrodymą aukoja vertėjas kun. Juozapas Rupeika“. Vertėju J. Rupeika save vadina ir dedikacijoje Zemačių pavykpiui S. Giedraičiui, jo paties ranka įrašytoje į vieno „Jono iš Svisločės“ egzemplioriaus titulinį puslapį³. Kaip minimos knygos vertėją, J. Rupeiką traktuoja ir bent keturi jo amžininkai, kurie, atrodo, turėjo jį pažinti, o taip pat girdėti jo vertimo istoriją. Vienas iš jų — žinomas Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojas, visuomenininkas ir „Labdarybės reikalų“ redaktorius K. Kontrimas. J. Rupeikos knygos išėjimo proga jis išspausdino žinutę, sprendžiant iš visko, jo paties parašytą, kurioje, tarp kitko, sakoma: „Kun. kanauninkas J. Rupeika padarė didelę paslaugą plačiai krašto daliai (Zemaitijai.— J. L.), kurios gyventojai kalba tik lietuviškai; visiems žinoma, jog skaitomumas kaimo liaudies tarpe ten yra labiau paplitęs, negu kitose Lietuvos provincijose“⁴. Kitas amžininkas, Kaj. Nezabitauskis, turėjęs ypatingai domėtis J. Rupeika kaip lietuviškos knygos leidėju, savo bibliografijoje, išspausdintoje elementoriuje „Naujas mokslas skaytima“, šitaip nurodė „Jono iš Svisločės“ vertėją: „ysz Lankiszka iszgulditas par Jozapa Rupeyka“. L. Rogalskis, žinomas Vilniaus literatas, buvęs „Labdarybės reikalų“ redakcijos sekretorius, irgi patvirtino tą patį: „Knygos „Ponas Jonas iš Svisločės“, parašytos Jono Chodzkos, vertimu kun. Juozapas Rupeika [...] didžiai pasitarnavo lietuvių liaudžiai“⁵. Pagaliau, minėtos knygos vertėju J. Rupeiką vadino ir L. Jucevičius: „Kun. Rupeika mūsų literatūroje žinomas kaip pavyzdingas Jono Chodzkos veikalo, antrašte „Ponas Jonas iš Svisločės“, vertėjas. Jam esame nuoširdžiai dėkingi už paskleidimą pas mus tokios naudingos knygos“⁶.

Nepaisant to, kad „Jono iš Svisločės“ vertėjas yra labai aiškiai nurodytas, iki šiol vis dar pasigirsta abejonių, ar tikrai šią knygą bus išvertęs J. Rupeika. Antai akademinėje „Lietuvių literatūros istorijoje“ minėtos apysakos vertimo klausimu taip rašoma: „Jo (J. Chodzkos.— J. L.) apysakos „Jonas iš Svisločės, kromininkas vendravojas“ vertėju ir leidėju pasirašė J. Rupeika, daugiau niekuo nei lietuvių literatūroje, nei kultūriname gyvenime nepasireiškęs. Palyginti gera apysakos vertimo kalba, knygos pabaigoje pridėta „Giesmė muzikėlio“, savo idėjine kryptimi priešinga verčiamajai knygai, kelia abejonių, ar tikrai J. Rupeika bus ją vertęs, ar tik lėšas jos išleidimui davęs“⁷. Kiek anksčiau panašias abejones

* LTSR CVIA, f. 721, ap. 1, b. 74, l. 153 atv.—154.

³ Zr. LTSR MA CB, f. K. J., nr. 1786.

⁴ „Dzieje dobroczynności“, 1823, t. III, s. 100.

⁵ „Dziennik wileński“, 1828, t. V, s. 438.

⁶ Ludwik z Pokiewia, Litwa pod względem starożytnych zabytków. obyczajów i zwyczajów, Wilno, 1846, s. 13.

⁷ Lietuvių literatūros istorija, t. I, Red. K. Korsakas, V., 1957, p. 350.

dėl J. Rupeikos yra pareiškęs J. Lebedys⁸. Šios abejonės buvo iš esmės pakartotos ir Vac. Biržiškos knygoje „Aleksandrynas“⁹.

Reikia pastebėti, jog abejonės dėl „Jono iš Svisločės“ vertėjo turi gana seną tradiciją. Prieš 50 metų jas bene pirmą kartą yra išreiškęs A. Janulaitis: „Taigi dėl „Jono iš Svisločės“ sunku kas tikra pasakyti. Ar tai buvo jo vertimas, ar jis paėmė svetimą darbą ir tik padėjo ant jo savo vardą, negalima spręsti, lai tai išnagrinėja raštijos istorikai“¹⁰.

Taigi turime gana retą atvejį bibliografijos ir literatūros istorijoje: iš vienos pusės, vertėjo pavardė kuo aiškiausiai nurodyta pačiame leidinyje ir bibliografiniuose šaltiniuose, iš kitos pusės, neturint jokių dokumentinių ar kokių nors kitų patikimų įrodymų (pavyzdžiui, amžininkų liudijimų, kad „Joną iš Svisločės“ būtų išvertęs ne J. Rupeika), dėl to abejojama.

Patį pirmoji abejonių dėl J. Rupeikos ištaka buvo neigiama M. Valančiaus nuomonė apie šį dvasininką. M. Valančius teigė, jog J. Rupeika buvęs nemokytas, „netekęs doros ir tikėjimo, dar nė vieno lotyniško žodžio nesuprato ir visiškai nemokėjo skaityti“¹¹. Tokia M. Valančiaus pateikta J. Rupeikos asmens charakteristika neliko be atgarsio: ilgą laiką buvo sąmoningai vengiama apie J. Rupeiką kalbėti ar jį prisiminti. J. Rupeikos biografas A. Janulaitis šiuo klausimu sako: „Plačiau parašė vysk. M. Valančius apie jį savo „Kronikose“. Berods, ir tenai jis nedaug teranda sau vietos; bet trumpais pasakymais Rupeika taip apipieštas, jog suprasime, kodėl rašytojai tyli apie jį. [...] Rašytojai stengėsi praeiti pro jį, ar dar Rupeikai gyvam esant, ar jau mirus“¹².

Maikai pagrįsti abejonimai dėl J. Rupeikos, kaip J. Chodzko apysakos vertėjo, ragina lietuvių literatūros istorikus imtis giliau ir visapusiškiau panagrinėti šią problemą, ypač turint galvoje, kad su „Jono iš Svisločės“ vertimu yra betarpiškai susijęs vienas geriausių XIX a. pradžios lietuvių poezijos kūrinių — „Giesmė muzikėlio“, kurios vertėjo klausimas iki šiol vis dar neišspręstas.

Šio straipsnio tikslas — nušviesti J. Rupeikos asmenį, kartu iškeliant bei pabrėžiant ypač tuos momentus, kurie daugiau ar mažiau kalba už tai, jog jis galėjęs būti ne tik „Jono iš Svisločės“, bet ir „Giesmės muzikėlio“ vertėjas.

* * *

Visų pirma: ar iš tikrųjų J. Rupeika buvo toks nemokytas ir neraštingas, kaip jį vaizduoja M. Valančius, A. Janulaitis, Vac. Biržiška ir

⁸ J. Lebedys, Simonas Stanevičius, V., 1955, p. 143.

⁹ Vac. Biržiška, Aleksandrynas, t. II, Cikaga, 1963, p. 354—355.

¹⁰ A. Janulaitis, Kanauninkas Juozas Rupeika.— „Darbo balsas“, 1918. VI. 6, Nr. 24.

¹¹ M. Valančius, Pastabos pačiam sau, Klaipėda, 1929, p. 45—46.

¹² A. Janulaitis, Kun. Juozas Rupeika.— „Svietimo darbas“, 1921, Nr. 5—6, p. 96—97.

kiti? M. Valančius rašė, jog J. Rupeika „truputį pasimokė Telšiuose, bet neišlaikęs kvotimų į Varnių seminariją, nuvažiavo į Minską ir tenai įsišventė kunigu“¹³. Atseit, J. Rupeika buvęs mažesnio išsilavinimo, negu dauguma ano meto Lietuvos kunigų — Varnių dvasinės seminarijos auklėtinių. Tačiau archyviniai dokumentai apie J. Rupeikos išsimokslinimą kalba visai ką kita. Pavyzdžiui, iš jo tarnybinio lapo, kurį paskelbė P. Vėblaitis¹⁴, matyti, jog Telšių apskrities mokykloje jis mokėsi ne „truputį“, kaip tvirtina M. Valančius, o ištikus septynerius metus (1800—1807), po to dvejus metus mokėsi Mogiliovo vyskupijos kunigų seminarijoje, o dar vėliau, persikėlęs į Polocko vyskupiją, tęsė mokslą „aukštesniosiose mokslo mokyklose“¹⁵, greičiausiai, ten buvusiose jėzuitų kolegijoje ir akademijoje. 1820 metais jam buvo suteiktas teologijos magistro laipsnis¹⁶. Kadangi anuo metu Rusijos universitetai mokslinius laipsnius teikė tik asmenims, baigusiems aukštąjį mokslą, galima daryti prielaidą, jog J. Rupeika turėjo aukštąjį išsilavinimą. Kad J. Rupeika nebuvo eilinis ir mažai išsilavinęs kunigas, matyti taip pat ir iš to, jog jis buvo gerai žinomas Vilniaus universitetui, kurio pavestas, 1821—1824 m. ėjo Šiaulių apskrities mokyklų garbės inspektoriaus pareigas¹⁷.

Palaiikydamas M. Valančiaus nuomonę, jog J. Rupeika buvęs mažai raštingas žmogus, A. Janulaitis rėmėsi išlikusiu archyvuose jo susirašinėjimu su carinėmis įstaigomis ir priėjo tokią išvadą: „Jeigu paskaitytumėm jo paties raštus, tai matyti, jog sunkiai eina rašymas ir nepratęs raštu dėstyti mintis“¹⁸. Tai vienintelis konkretus argumentas, iškeltas iki šiol dėl tariamo J. Rupeikos neraštingumo. Tačiau ir šis argumentas nėra visai tvirtas.

Pirmiausia, istorikas neatsižvelgė į tokį svarbų faktą, kad literatūrinių kūrinių kalba skiriasi nuo kanceliarinių raštų kalbos. Be to, oficialius raštus carinėms įstaigoms J. Rupeika rašė ne savo gimtąja kalba. Reikia taip pat turėti galvoje, kad visi jo raštai, minimi A. Janulaičio straipsnyje, buvo rašyti po 1831 m. sukilimo, kad jam jau buvo įpusėjusi šeštoji ar ėjo septintoji amžiaus dešimtis. Tuo metu J. Rupeika turėjo atsakingas ūkines-administracines pareigas Žemaičių vyskupijoje, dėl to galėjo būti jau atitrūkęs nuo literatūros, netekęs įgudžių dėstyti savo mintis raštu. A. Janulaitis nemini nė vieno J. Rupeikos rašto iš to laikotarpio, kai jis išleido „Joną iš Svisločės“. O jau vien ano meto grakšti bei išlavinta

¹³ M. Valančius, Pastabos pačiam sau, p. 45.

¹⁴ P. Vėblaitis, Šiluvos bažnyčia ir jos infulatai.— „Draugija“, 1940, Nr. 12, p. 557.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Žr. ten pat.

¹⁸ A. Janulaitis, Kun. Juozas Rupeika.— „Švietimo darbas“, 1921, Nr. 5—6, p. 102—103.

J. Rupeikos rašysena¹⁹ rodo, jog jis neabejotinai buvo raštingas ir nemažai rašantis žmogus.

Kaip vienas argumentų, kuriuo remiantis keliamos abejonės, ar tikrai J. Rupeika bus išvertęs „Joną iš Svisločės“, nurodoma taip pat, jog jis, esą, „kultūriniame gyvenime nepasireiškęs“²⁰. Tačiau šis teigimas neatitinka tikrovės: J. Rupeika yra žinomas kaip liaudies švietimo ir gimtosios kalbos mokymo organizatorius. Jis rūpinosi Šiaulių apskrities mokyklomis; atsikėlęs iš Baltarusijos į Seduvą, įkūrė ten bene vienintelę Lietuvoje parapijinę mokyklą, kurią baigusieji galėjo stoti į apskrities mokyklas²¹. („Jonas iš Svisločės“ taip pat buvo išleistas parapijinių mokyklų reikalams.) „1818 m. Šeduvoje įsteigęs dvi parapines mokyklas, kiek aukštesnio tipo, negu kitos panašios mokyklos Žemaičių vyskupijoje, nes jų kursas atitiko dvi gimnazijos klases, jis [...] pasisamdė jai ir atskirą mokytoją vaikams lietuviams lietuviškai mokytį; visoje ano laiko Vilniaus mokslo apygardoje tai buvo vienintelė mokykla, kurioje lietuvių kalba buvo atskirai, atskiru mokslo dalyku, dėstoma. Vienoje tų mokyklų pritaikė ir savitarpio mokymo būdą (mokytojas Bieliauskis)“²². A. Janulaitis nurodo, jog J. Rupeiką už įsteigtą tokio tipo parapijinę mokyklą, pagarsėjusią visoje Žemaitijoje, „giria [...] daug žmonių, kurie buvo ir jo priešinkai“, taip pat ir M. Valančius²³. Už šios pavyzdinės mokyklos įsteigimą ir išlaikymą J. Rupeika ne kartą buvo caro valdžios atžymėtas²⁴.

Iš visų šių faktų atrodytų, jog J. Rupeika, priešingai M. Valančiaus ir kitų juo pasekusių tyrinėtojų tvirtinimui, buvo ne mažiau išsilavinęs už daugumą ano meto kunigų, kurie reiškėsi literatūrine veikla. Kad toks raštingas žmogus, be to, kilęs iš Žemaitijos, galėjo savo tarpe išversti „Joną iš Svisločės“, atrodo, lengviau yra tikėti, negu abejoti.

Kad apysakos „Jonas iš Svisločės“ vertėjas galėjo būti J. Rupeika, galima dar spręsti iš dviejų būdingų vertimo sakinių, kurių nėra lenkiškame originale: iš sakinio, propaguojančio Žemaičių vyskupijos oficio (bažnytinio teisėjo) B. Gailevičiaus parašytą religinę knygėlę, ir ypač iš vertėjo žodžių „Širdingai geisčiau, idant visi garbingi priveizdėtojai iškalų (kuriuos lenkiškai vadiname „dozorcy honorowi szkół“) mūsų Kunigaikštystės Lietuvos ir Žemaičių iškalose kiekvienos parapijos priskyty mokytis...“²⁵ Kaip jau buvo minėta, „Jono iš Svisločės“ išleidimo

¹⁹ Plg. jo dedikacinį įrašą S. Giedraičiui skirtame „Jono iš Svisločės“ egzemplioriuje.— Žr. LTSR MA CB, f. K. J., nr. 1786.

²⁰ Lietuvių literatūros istorija, t. I, p. 350.

²¹ A. Janulaitis, Kun. Juozas Rupeika.— „Švietimo darbas“, 1921, Nr. 5—6, p. 98—99.

²² Vac. Biržiška, Aleksandrynas, t. II, p. 352—353.

²³ A. Janulaitis, Kun. Juozas Rupeika.— „Švietimo darbas“, 1921, Nr. 5—6, p. 99.

²⁴ P. Veblaitis, Siluvos bažnyčia ir jos infulatai.— „Draugija“, 1940, Nr. 12, p. 557.

²⁵ Jonas isz Swisloczes..., p. 124—125.

metu J. Rupeika ir buvo vienas tokių mokyklų prižiūrėtojų (inspektorių) Lietuvoje ir, matyt, norėdamas įsiteikti savo dvasiniam viršininkui B. Gai-levičiui, rūpinosi, kad jo parašyta knygelė būtų įvesta į visas parapijines mokyklas.

* * *

Kuo J. Rupeika nepatiko M. Valančiui ir kitiems Lietuvos dvasiškiams, nesunku atsekti. Dvasininko mokslus jis baigė ir „apaštalavimo“ darbą pradėjo jų nekenčiamoje „Gudijoje“. 1831 metų sukilime jis irgi užėmė visai priešingas pozicijas, negu absoliuti dauguma Žemaitijos kunigų. Pavyskupio kunigaikščio S. Giedraičio pavestas, J. Rupeika sukilėlių ir kunigų tarpe platino atsišaukimus, raginančius sudėti ginklus, pats buvo nuvykęs pas sukilėlių vadus tartis su jais tuo reikalu vyskupo ir valdžios vardu²⁶. Keršydami už tokią veiklą, sukilėliai nuteriojo bažnytines jo valdas²⁷. Už nuopelnus carizmui sukilimo metu jis buvo paskirtas Žemaičių vyskupystės dvarų valdytoju, prelatu, o 1847 m. net keltas klausimas dėl jo paskyrimo Žemaičių vyskupu²⁸. Amžininkai ir archyviniai dokumentai J. Rupeiką kaltina kerštavimu kai kuriems buvusiems sukilėliams net tuo metu, kada jais mažai domėjosi pati caro valdžia²⁹. Tai ir buvo svarbiausios J. Rupeikos nesantaikos su katalikų dvasiškių priežastys.

Tačiau jo biografijoje pastebima ir žymiai šviesesnių epizodų. „Vie-name miestelėnų skunde ant jo, rašytame vyskupui, randame priekaištų, kad klebonas [...] nelaikąs smuklės, kuri duotų kasmet 2000 rublių pelno, ir tuo skriaudžiąs bažnyčią“³⁰. Iš to sektų, kad J. Rupeika labiau rūpinęsis liaudies sveikatos ir gerovės reikalais, negu daugelis ano meto dvasininkų, laikiusių prie bažnyčių smukles. Parapijinės mokyklos Šeduvoje įsteigimas, pavyzdingas jos užlaikymas irgi rodo jo rūpinimąsi valstiečių vaikų švietimu. Taip pat jis pirmas iš Lietuvos kunigų palaikė valdžios nutarimą vietoje parapijinių mokyklų organizuoti pasaulietines, tam reikalui padovanojo savo namą ir paskyrė lėšas tokiai mokyklai įrengti³¹.

Visi šie faktai kalba, kad kunigas J. Rupeika, valdęs Šeduvos parapijoje 1120 dešimtinių žemės su 92 vyrais valstiečiais³², nebuvo abejingas sunkiai baudžiauninkų daliai. Tai pripažįsta ir M. Valančius: „Vyskupo

²⁶ Žr. «Переписка епископа — князя Гедройца с Д. Н. Блудовым и другими лицами во время польского мятежа 1831 года». — «Русский архив», 1869, стр. 1502—1503, 1522.

²⁷ Žr. ten pat, p. 1522.

²⁸ Žr. ten pat, p. 1522—1542; M. Valančius, Pastabos pačiam sau, p. 46.

²⁹ A. Janulaitis, Kun. Juozas Rupeika. — «Švietimo darbas», 1921, Nr. 5—6, p. 99—102.

³⁰ Ten pat, p. 98.

³¹ Ten pat, p. 102.

³² Ten pat, p. 97.

pinigais daug galėjo daryti ir darė. [...] Ne kartą gynė beturčių bylą, jei jie mokėdavo nusižeminti prieš jį ir pasiduoti jo globai“³³.

Todėl vargu ar teisingas Vac. Biržiškos kategoriškas tvirtinimas, kad „Jono iš Svisločės“ vertimo priedas — „Giesmė muzikėlio“, „savo turiniu visai neatitiko Rupeikos nusistatymo“³⁴.

* * *

Dėl „Jono iš Svisločės“ priedo — „Giesmės muzikėlio“ tematikos, turinio ir tarmės panašumo į D. Poškos „Mužiką Žemaičių ir Lietuvos“ ilgą laiką buvo spėliojama ir net teigiama, jog tai esąs šio autoriaus kūrinys. Neseniai buvo išaiškinta, kad „Giesmė muzikėlio“ — vilniečio poeto F. Šahino-Sokulo, rašiusio lenkiškai, eilėraščio „Valstietis“ sekimas³⁵. K. Korsakas pasisakė prieš tradicinį „Giesmės muzikėlio“ priskyrimą D. Poškai, įrodinėdamas, kad minimo eilėraščio vertėju turėjęs būti visai kitas asmuo³⁶. Nelaikant D. Poškos autorystės klausimo jau išspręstu, verta pasvarstyti, ar šio kūrinio nebus išvertęs J. Rupeika.

Dedikacija A. Cartoriskiui rodo, kad J. Rupeika jam skyrė visą knygėlę, o ne dalį jos. Panaši yra ir abiejų šių vertimų kalba. Juos vertė žmogus, kalbėjęs žemaičių pietiečių tarme ir patyręs stiprią rytų aukštaičių tarmės įtaką. Beje, iki šiol buvo manoma, kad J. Rupeika yra gimęs Telšių parapijoje³⁷. Tuo atveju „Jono iš Svisločės“ ir „Giesmės muzikėlio“ tarmė neatitiktų jo gimtosios tarmės. Tačiau vienoje rubricėlėje jis vadinamas „Josephus de Ruszla Rupejko“, ir tai, Vac. Biržiškos nuomone, turėtų reikšti, kad jo gimimo vieta buvo Ruškiai, esantys prie Kaltinėnų³⁸. Kaltinėniškių tarmei labai artima yra ir abiejų vertimų tarmė.

Būtina atkreipti dėmesį taip pat į žodį „muzikėlis“, kuris dešimtis kartų minimas apysakos vertime ir įėjo net į eilėraščio pavadinimą. Pagal savo kilmę jis yra grynai rytų slavų žodis, reiškęs valstietį, arba kaimietį, ir nežinomas lenkų kalboje, kuri veikė tuomet mūsų literatūrinę kalbą. Pirmą kartą lietuvių literatūroje šis žodis taip plačiai pavartotas tik J. Rupeikos knygėlėje ir D. Poškos „Mužike“. „Mužikėlis“ turėjo būti labai prigijęs J. Rupeikos kalboje: jis išgyveno aštuonerius metus Baltarusijoje, kur šis žodis buvo ypač paplitęs.

³³ M. Valančius, Pastabos pačiam sau, p. 46.

³⁴ Vac. Biržiška, Aleksandrynas, t. II, p. 354—355.

³⁵ K. Korsakas, „Giesmės muzikėlio“ autorystės byla.— „Literatūra ir kalba“, t. VI, V., 1962, p. 218.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Žr. M. Valančius, Pastabos pačiam sau, p. 45; P. Vėblaitis, Siluvos bažnyčia ir jos infulatai.— „Draugija“, 1940, Nr. 12, p. 557.

³⁸ Vac. Biržiška, Aleksandrynas, t. II, p. 352. L. Jucevičius irgi kildina J. Rupeiką iš „Rušlos“.— Žr. LTSR CVIA, f. 1135, ap. 6, b. 99, p. 64.

Greta žodžio „muzikėlis“ „Jono iš Svisločės“ vertime kartojasi beveik visa „Giesmės muzikėlio“ leksika, pavyzdžiui: „karionė“ (karas), „tėvys-tė“ (tėvynė), „eldės“ (laivai), „priveizdėtojas“ (prižiūrėtojas) ir kt.; abiejuose kuriniuose vienodai rašomi žodžiai „ką“ ir „kąsnį“ (su „ą“) ir pan.

Atsakymą į klausimą, ar J. Rupeika mokėjo eiliuoti ir kaip jis eiliavo, jau galima rasti „Jono iš Svisločės“ pabaigoje ir titulinio lapo antroje pusėje, kur yra išversti du ketureiliai posmai iš lenkų poetų J. Kochanovskio ir L. Osinskio³⁹. Panašiai kaip tie ketureiliai, vienais atvejais daugiau prisilaikant originalo, kitais — žymiai nuo jo nutolstant, išvers-tas ir eilėraštis „Giesmė muzikėlio“.

Argumentas, kad „Giesmę muzikėlio“ galėjo išversti J. Rupeika, yra ir šiame kūrinyje tris kartus minima Ryga. Du kartus kalbama apie plaukimą į Rygą, o trečią kartą — apie baudžiauninko-rekruto išvežimą į šį miestą. Į tai pirmiausia atkreipė dėmesį V. Laurynaitis: „Raseiniškiai rekrutai budavo gabenami ne į Rygą, o į Vilnių, taip pat Raseiniuose nėra ir tokios upės, kuria būtų galima ką nors plukdyti į tą miestą. Tad D. Poška, visada stengdamasis teisingai vaizduoti gyvenimą, atrodo, tokių vaizdų prasimanyti negalėjo“⁴⁰. Tuo tarpu J. Rupeika 1809—1815 metais mokėsi ir dirbo dvasininku Polocke. Pagrindinė šio seno prekybos miesto susisiekimo magistralė tuomet buvo Dauguva (Dvyna), kuria vyko prekyba su Ryga. Kelerius metus ten gyvendamas, J. Rupeika turėjo progos betarpiškai stebėti, kaip „rudeniop“ Baltarusijos muzikėliai plaukdavo „ant eldžių ing Rygą“ ir kaip surištus rekrutus veždavo į šį miestą. Reikia kartu pastebėti, jog ir Biešenkovičių miestelis, minimas apysakoje „Jonas iš Svisločės“, yra ne per toliausia nuo Polocko (maždaug už 75—80 km į pietus nuo šio miesto), prie tos pačios Dauguvos upės. J. Rupeika,

³⁹ J. Lebedys nurodo, jog minimas L. Osinskio ketureilis yra išverstas D. Poškos ir išspausdintas „Jone iš Svisločės“ ir Kaj. Nezabitauskio elementoriuje (Zr. J. Lebedys, Simonas Stanevičius, 1955, p. 144—145). Iš tikrųjų nėra tikrų įrodymų, kad J. Rupeika būtų pasinaudojęs D. Poškos vertimu. Kaj. Nezabitauskis prisipažįsta tai padaręs, tačiau nereikia užmiršti, jog „Jonas iš Svisločės“ išėjo metais anksčiau už jo elementorių.

L. Osinskio ketureilio vertimo išspausdinimas leidinyje „Jonas iš Svisločės“ ir Kaj. Nezabitauskio elementoriuje, suprantama, rodo kažkokį ryšį, buvusį tarp abiejų šių leidinių. Apie tai kalba ir J. Lebedys jau čia minėtoje savo knygos vietoje. Tik jis daro aliuziją į tai, jog „Joną iš Svisločės“ greičiausiai bus išvertę Vilniaus universiteto studentai. Mes, turėdami galvoje konkretų „Jono iš Svisločės“ vertėjo kreipimąsi į lietuvius pasauliečius inteligentus („Mano skaitytojau! Iš tarp kunigų per oficiolą Kunigaikštystės Zemačių Bonaventūrą Gailevičių parašytas mokslas krikščioniškas (katekizmas.— J. L.). Tegul gi iš draugystės mokytų svietiškus bus parašytas mokslas svietiškas (elementorius.— J. L.). Ot ir visos knygos dėl mokslo muzikėlių būtų.“— Zr. „Jonas iš Svisločės“, p. 126), raginantį juos parašyti elementorių, esame linkę manyti, kad „Jono iš Svisločės“ išleidimo metu J. Rupeikai jau buvo žinoma, jog Kaj. Nezabitauskis tokį elementorių ruošia. Šią knygą parašyti galėjo jį paskatinti ir J. Rupeika, kuris buvo suinteresuotas aprūpinti elementoriais papapijines mokyklas.

⁴⁰ V. Laurynaitis, Dionizas Poška, V., 1959, p. 31.

eilę metų dirbdamas Polocko vyskupystėje, be abejo, yra buvęs ir J. Chodzkos aprašytoje Biešenkovičių mugėje, kuri vykdavo kasmet ir tęsdavosi ištisą mėnesį. Taip pat jis turėjo dažnai matyti, kaip Biešenkovičių muzikėliai plaukdavo per Polocką „ant eldžių upe Dvyna“ į Rygą parsivežti „iš šalies šiaurės geležį štangose, bliekose, padirbtose ant visokių reikalų naminių ir meistriškų“ ir kaip ta upe „gėrimus, kurie už marių dirbami, gyventojai Biešenkovičių parsiveža iš Rygos ir Karaliaučiaus“⁴¹.

Iš viso to, kas čia pasakyta, galima spėti, jog „Giesmė muzikėlio“ buvo išversta ir perkurta Baltarusijoje gyvenusio žmogaus. Toks žmogus ir buvo Juozapas Rupeika. Turint galvoje anksčiau minėtą jo kreipimąsi į lietuvius inteligentus, raginantį juos sukurti liaudžiai, be kitų knygelių, ir knygelę „dėl giedojimo gražių dainų“⁴², į „Giesmę muzikėlio“ galima žiūrėti kaip į jo duotą pavyzdį, kokias dainas reikia kurti baudžiauninkams.

Tačiau „Giesmės muzikėlio“ išspausdinimo istorija galėjusi būti ir žymiai paprastesnė. Šią dainą J. Rupeika galėjo užrašyti iš liaudies lūpų, kaip vėliau tai padarė ir A. Juška. Tokia prielaida siūlosi, turint galvoje patį šio kūrinio pavadinimą, kuris tais laikais atitiko „liaudies dainos“ sąvoką.

1968, kovas

О ПЕРЕВОДЧИКЕ «ПАНА ЯНА ИЗ СВИСЛОЧИ» И «ПЕСНИ МУЖИЧКА»

Юозас ЛЕБЕНКА

Резюме

Важным событием в процессе развития литовской прозы было издание в 1823 году Й. Рупейкой книги Я. Ходзки «Пан Ян из Свислочи» на литовском языке. В этом издании было также напечатано одно из самых лучших произведений на социальную тему в литовской поэзии начала XIX века — свободный перевод стихотворения вильнюсского польского поэта Ф. Шагина-Сокола «Мужичок».

Вопрос о том, кто является переводчиком упомянутых произведений, до сих пор не решен в литовском литературоведении.

Автор статьи оспаривает мнения тех историков, которые утверждают, что Й. Рупейка, официальный переводчик книги Я. Ходзки, якобы не был в состоянии самостоятельно перевести ее из-за своей малограмотности и бесталанности, и, опираясь на целый ряд фактов, доказывает, что перу Й. Рупейки, кроме перевода «Пана Яна из Свислочи», может принадлежать также и приложенный к нему перевод стихотворения Ф. Шагина-Сокола «Мужичок».

⁴¹ Jonas išz Swisloczes. . . , p. 1--2.

⁴² Ten pat, p. 126.

PROBLEM TŁUMACZA „PANA JANA ZE SWISŁOCZY” I „CHŁOPKA”

Juozas LEBIONKA

R e z u m e

Wielkim zdarzeniem w rozwoju prozy litewskiej było wydanie książki J. Chodzki p. t. „Pan Jan ze Swisloczy” („Jonas isz Swisloczes”) w roku 1823 przez J. Rupejkę w Wilnie. W tym wydaniu również opublikowano jeden z samych najlepszych utworów z poezji litewskiej początku XIX wieku o tematyce socialnej — to wolne tłumaczenie wiersza Wileńskiego poety F. Szahina-Sokóła „Chłopek”.

Pytanie, kto jest tłumacz wyżej wspomnianych utworów, do dnia dzisiejszego niewyjaśnione w nauce historii literatury litewskiej.

Autor artykułu nie zgadza się z poglądami tych historyków, którzy twierdzą, że J. Rupejka, oficjalny tłumacz książki J. Chodzki, podobnie nie mógł sam ją przetłumaczyć z powodu swej niedouczoneści i małych zdolności i opierając się na całym szeregu faktów udowadnia że pióru J. Rupejki należy nie tylko tłumaczenie „Pana Jana ze Swisloczy” lecz może także należeć i tłumaczenie razem wydrukowanego wiersza F. Szahina-Sokóła „Chłopek”.